

מקדושיה

גיליון שבועי בענייני כוונת וביאורי תיבות התפילה
מתוך אוצרות סידורים ומחזורים מתיבתא

גיליון ל"א

פרשת בהר בחוקותי | תשפ"ה

ואני תפילתי

צדיקים ועבודת התפילה - בראי הפרשה

בסוף פרשת בחקתי נאמר (כו, לב): "וְכָל מַעֲשֵׂר בָקָר וצֹאן כָּל אֲשֶׁר יַעֲבֹר תַּחַת הַשֶּׁבֶט הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה קֹדֶשׁ לַה'". לענין התפילה נוכל למצוא כאן רמז מתוק על גודל הזכות הכבירה של יהודי המקדיש מזמנו ומצטרף כעשירי להשלמת מנין.

המעשה הבא, אותו סיפר בהתרגשות הגאון ר' מאיר שלום ועקנין שליט"א ראש מוסדות 'לב יצחק' באשדוד, מעיד כאלף עדים עד כמה רב שכרה של מצוה זו, וכיצד ניתן לראות בחוש כי משמים משלמים על כך בכפל כפליים.

היה זה כאשר נקרא הרב לסעודת אזכרה, 'יראצייט', באחד המושבים הסמוכים לאשדוד. תחבורה ציבורית סדירה אין בין אשדוד לאותו מושב, ולפיכך דאגו בני המשפחה להזמין מונית 'ספיישל' על מנת לאפשר לרב לבוא ולהשתתף באזכרה.

ויסעו, ויחנו, והנה השמש נוטה מערבה. זמן המנחה תיכף מסתיים, דמדומי החמה כבר ניבטו ברקיע וצבעו אותו בגוון אדמדם מרהיב, אולם מבט קל סביב הבהיר כי מנין - אין בנמצא. לא אם נכללים במנין זה אך ורק בני המשפחה וקרובי המנוח.

אי מי שלח מבט מרמז אל נהג המונית, אחר היה יותר מעשי והזמין אותו בחום להשלים את המנין ולהשתתף בתפילה, והנהג מצדו חישב שכר מצוה כנגד הפסדה ונענה לכך בסבר פנים יפות.

באזכרה כמו באזכרה, העניינים זורמים בעצלתיים. פה טעימה במטרה לברך לעילוי נשמת הנפטר, שם מכבדים את הדוד המבורך לשאת הספד קצר, ורק כעבור זמן מה קם הציבור ונעמד לתפילת מנחה במתינות וברצינות כנדרש.

'תיכף ערבית' קבע אי מי בטון רומז, מפנה מבט רב משמעות אל הנהג.

הנהג, מתוך רגש יהודי וחמימות לדבר קדושה, נעתר גם לכך והחליט להישאר עד אחר תפילת ערבית. אלא שזה לא היה הסוף.

'לא תשב איתנו?' פנה אל הנהג אי מי מבני המשפחה בסיום התפילה, ובמחווה יד נדיבה הזמין אותו לקחת חלק בסעודת האזכרה ולהיטיב את לבו במגדנות ושאר ירקות. מנה ועוד מנה, דברי תורה מתובלים בפרפראות מחידושי הנפטר וחידושי בניו שזכו לשבת על התורה ועל העבודה כך מצא את עצמו הנהג בסופו של ערב ארוך, מלא סיפוק וגדוש שמחה של מצוה, אך גם לאחר הפסד של זמן עבודה ניכר.

כאן הראו לו משמים בחוש ממש כיצד מתקיימים דברי המדרש (דברים רבה ד, ה): "אמר הקדוש ברוך הוא שמעו לי שאין אדם שומע לי ומפסיד".

מאן דהוא מבאי האזכרה שמע כי הנהג עושה את דרכו בחזרה לאשדוד, העיר אליה מועדות פניו אך לא כתחנה סופית.

'תוכל להקפיץ אותי אחר כך מאשדוד למירון, וחזור?' בירר אצלו הלה.

'להקפיץ...' הנהג היה משועשע ומאושר בו זמנית. נסיעה למירון יש בה כדי לכסות שכר עבודה של כמה ימים, ולזכות במציאה כשרה כזו בשעת ערב מאוחרת כשכבר חשב שהיום תם ונגמר ללא שיעליל להרוויח פרוטה נוספת!

אך ההפתעה הגדולה יותר ציפתה לו דווקא לאחר כמה שעות, כשהוריד בשעת לילה מאוחרת את הנוסע על יד ביתו.

'אתה מעוניין לבצע נסיעה יומימית מיישוב סמוך לאשדוד?' הציע האיש, 'הלך ושוב, ובשכר נאה כמובן!'

התפילה בפרשה

אמרי שפר ממאורי האומה

"וְאִישׁ כִּי לֹא יִהְיֶה לוֹ גָּאֵל וְהִשְׁגִּיהַ יָדוֹ וּמָצָא כָדִי גָאֲלוֹ" (כה, כו).

בא להורות לנו דרך מוסר, כי זה שלא יהיה לו גואל יבא לידי כך שתשיג ידו, דמי שיש לו גואל והוא בוטח עליו מסיר בטחונו מה'. משא"כ אם אין לו על מי לסמוך הרי הוא חוסה בו יתברך, והקב"ה יודע חוסי בו וממציא לפניו כדי גאולתו.

וכתיב 'וְאִישׁ', ולא 'וְאִם' לא יִהְיֶה לוֹ גָּאֵל, ללמדנו דגם הבוטח בה', מכל מקום צריך להיות איש היודע את בוראו ומשתדל בתפלה ובקשה ממנו יתברך, וכמבואר (ויקרא רבה ז) 'טוב ה' לקו', יכול לכל, תלמוד לומר 'לְנַפֵּשׁ תִּדְרָשְׁנוּ', פירוש גם יבקש בתפלה (העמק דבר).

"אִם בַּחֲקֹתֶי תִּלְכוּ וְאֵת מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם" (כו, ג).

עוד ירצה על דרך אומרו (תהלים עב, ה): 'יִרְאֶנָּה עַם

צהר לתיבה

הארת מושגים ומונחים בתפילה

קבלת שבת

הגמרא מספרת (שבת קט, א) אודות האמורא רבי חנינא, אשר היה מתעטף במלבושים נאים ומהודרים בערוב היום לקראת כניסת שבת קודש, והיה אומר: "בואו ונצא לקראת שבת המלכה". כך גם מובא שם אודות האמורא רבי ינאי, אשר נהג באופן דומה והיה אומר בנוסח שונה מעט: "בואי כלה בואי כלה".

על בסיס עובדות אלו נשתרש בעם ישראל מדורות קדומים לקבל את פני שבת המלכה בסדר תפילות מיוחד, אשר הוטמע בסדר התפילה ונכלל בנוסחי התפילה כולם. שמו נקבע, כפי המשתמע משמו - על שם קבלת פני שבת המלכה.

במקור נהוג היה לומר בסדר קבלת שבת מזמור צ"ב שבתהלים: "מְזֻמָּר שִׁיר לַיּוֹם הַשַּׁבָּת", וכן מזמור צ"ג הסמוך לו: "ה' מֶלֶךְ גָּאֲוֹת לְבָשׁ", וזאת על פי נוסח ארץ ישראל אשר רווח בדורות קדומים [ראה באריכות מדור 'סדרא דצלותא' על חומש בראשית]. לצד זאת, כבר בתקופת רבותינו הגאונים נהגו להוסיף ולומר פרק 'במה מדליקין' שבמסכת שבת, והדבר נזכר בסדר רב עמרם גאון (סדר שבתות).

הנוסח המקובל כיום, הכולל מזמורי תהלים נוספים, יסודו בהררי קודש מבית המקובלים בדור האר"ל. לפי דעה מסוימת (סידור יעב"ץ) נהג האר"י לומר את המזמורים האמורים וכן את מזמור כ"ט - "מְזֻמָּר לְדָוִד הָבֹו לָהּ בְּנֵי אֱלִים", ואילו הרמ"ק הוא שהוסיף את ארבעת המזמורים הנוספים.

על פי נוסח הספרדים נהגו להוסיף ולומר "מְזֻמָּר לְתוֹרָה" (תהלים ק), ובחלק מהקהילות הוסיפו לאחר מזמור כ"ט ואמרו את הפיוט הקדוש "אֶנָּה בְּכָח".

האר"י ו' ותלמידיו הקדושים נוהגים היו לקיים בפועל ממש את לשון הגמרא 'בואו ונצא', והיו יוצאים בעת כניסת שבת אל השדה, עשויים בגדי לבן כנדרש על פי תורת הסוד, ושם היו מקבלים את פני המלכה.

פרק בפני עצמו תופס הפיוט הקדוש 'לכה דודי', ועל כך במאמר הבא.

לכה דודי

מטבע הדברים, עם התקדמות הדורות ותפוצת ישראל במושבותיהם השונים, איש על דגלו ועדתו, קמו מנהגים שונים ונוסחים חסונים זה מזה אם במעט ואם בהרבה. בהתאם לכך, נקל לתאר כי לא כל פיוט התקבל בכל תפוצות ישראל, וככל שחלפו הדורות כך התמעטו הפיוטים אשר נטמעו במרבית הקהילות.

ליחס מיוחד במינו זכה הפיוט הקדוש 'לכה דודי', אשר אף כי נתחבר בתחילת תקופת האחרונים והיה מאוחר בהרבה מפיוטים קדומים מבית מדרשו של משוררי ספרד וחסיד אשכנז, לדוגמה, בכל זאת נטמע הפיוט והתקבל בכל תפוצות ישראל ללא יוצא מן הכלל.

למעשה, ניתן להצביע על פיוט זה בתור קטע התפילה האחרון ביותר שנוסד, ואשר מופיע כחלק בלתי נפרד מתפילתה של כל עדה וקהילה באשר היא.

את הפיוט חיבר אחד מגדולי מקובלי דורו, הלא הוא רבנו שלמה אלקבץ, והוא עוסק בראש ובראשונה בקהלת פני שבת המלכה, אך יחד עם זאת חלק נרחב בו מוקדש גם לבנין ירושלים והגאולה השלימה שתבוא במהרה בימינו.

מנהגים חלוקים ישנם בנוגע לאופן אמירת הפיוט, אם בעמידה או בישיבה. אולם בבית האחרון: 'בואי בְּשָׁלוֹם', המנהג הרווח בכלל קהילות ישראל לאומרו בעמידה מפני כבוד שבת המלכה, ואף לפנות לצד מערב - שם, על פי חז"ל (בבא בתרא כה, א), נמצאת השכינה.

בדורות האחרונים, בעיקר בארץ ישראל, נשתרש המנהג בקהילות רבות לפנות באמירת בית זה לאחוריהם, ללא קשר להיותו צד מערב או כל צד אחר. יש שתלו זאת בכך שכביכול נכנסת השכינה דרך פתח בית הכנסת הממוקם באחוריו. בסיום בית זה נהגו בקהילות רבות לקוד לצד ימין ושמאל באמירת 'בואי כלה' פעמיים, ויש המוסיפים לאמורה פעם שלישית תוך קידה לנגדם.

פיוט נשגב זה, ככל הנראה, זכה לכמות הלחנים הרבה ביותר מבין כלל הפיוטים המושרים במקהלות ישראל, ומלבד מקצת קהילות - הקפידו במרבית עדות ישראל לאמרו בנעימה ובניגון.

הבה נלמד קטע גמרא (סנהדרין צא, א ב).

"אמר ליה אנטונינוס לרבי: גוף ונשמה יכולין לפטור עצמן מן הדין, כיצד? גוף אומר: נשמה חטאת, שמים שפירשה ממני - הריני מוטל כאבן דומם בקבר. ונשמה אומרת: גוף חטא, שמים שפירשתי ממנו - הריני פורחת באויר כצפור".

על פניה, נשמעת טענה זו הגיונית למדי.

כיצד אכן ניתן לתלות את האשם במי שאינו מסוגל לחטוא, לפעול באופן שאינו ראוי? הרי לא ניתן לטעון כי הוא ביצע זאת, משום שהיה לו שותף שבלעדיו לא יכול היה לחטוא.

"אמר ליה, אמשול לך משל", וכאן הציג לפניו רבנו הקדוש את אחד המשלים הידועים ביותר מבית מדרשם של חכמינו זכרונם לברכה.

"למה הדבר דומה, למלך בשר ודם, שהיה לו פרס נאה, והיה בו בכורות נאות [תאנים נאות המבכרות ומבשילות ראשונות]. והושיב בו שני שומרים, אחד חגר ואחד סומא. אמר לו חגר לסומא: בכורות נאות אני רואה בפרס, בא והרכיבני לאכלם. רכב חגר על גבי סומא, והביאום ואכלום.

"לימים בא בעל פרס. אמר להן: בכורות נאות היכן הן? אמר לו חגר: כלום יש לי רגלים להלך בהן? אמר לו סומא: כלום יש לי עינים לראות? מה עשה - הרכיב חגר על גבי סומא ודן אותם כאחד. אף הקדוש ברוך הוא מביא נשמה וזורקה בגוף, ודן אותם כאחד."

המשל ידוע, לקחו פשוט ונוקב בעמקי הנפש, אולם יש לתת את הדעת לנקודה נוספת. ידועה קביעת חז"ל (סוטה יא, א) כי "לעולם מדה טובה מרובה ממדת פורענות". מתבקש אפוא להתבונן במשל זה ולהסיק ממנו לא רק את הבעייתיות שבטענה זו של הגוף והנשמה, כי אם אדרבה - את היכולת המופלאה של שניהם גם יחד לעשות רצון קונם. הגוף והנשמה, כפי שבראם הקדוש ברוך הוא, מהווים יחידה אחת מלוכדת ומופלאה באמצעותה ניתן ואף חובה לעבוד את הבורא בכל רגע, בכל מצב ובכל היבט שהוא.

ידועה לשון רבותינו הראשונים, שהתבטאו כי 'תפילה ללא כוונה - כגוף ללא נשמה'. וכעין זאת כתב החובות הלבבות (שער חשבון הנפש פ"ג): "ודע, כי המלות התיינה בלשון והעיון בלב והמלות כגוף לתפלה והעיון כרוח".

יקום אדם ויטען: אם כן למה זה אנכי? מה לי ולפעולות גשמיות רדודות ושטחיות, לעבודת התפילה בגוף ובפה, כשיכולתי להקדיש את כל משאבי הכח והזמן שלי בעבודה שבלב כפשוטו, ככוונה בלבד וללא פעולות גשמיות כלשהן? הלא זהו עיקר התפילה!

את התשובה לכך ניתן ללמוד מהמשל שנשא רבנו הקדוש באוזני אנטונינוס. כשם שהגוף ללא הנשמה איננו ולא כלום, עפר ואפר, כך גם הנשמה מבלי הגוף אין בה את היכולת לעבוד את בוראה כלל וכלל. עד כדי כך שאמר דוד המלך עליו השלום (תהלים פ"ה, ו): "בַּמַּתִּים חָפְשִׁי", ודרשו חז"ל (שבת ל, א): "כיון שמת אדם נעשה חפשי מן התורה ומן המצוות".

עבודת ה' משלבת בתוכה את הגוף והנשמה גם יחד, את הפעולות הגשמיות לצד כוונת הלב, ורק יחד, כיחידה אחת, יכול האדם לרצות את קונו ולהעלות לפניו את עבודתו לריח ניחוח ולרצון.

◆◆◆

פרשת בחקתי פותחת (כו, ג): "אִם בְּחֻקֵּי תִלְכוּ וְאֵת מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם", ורבנו האביר יעקב (בספרו 'מחשוף הלב') עומד על כמה דיוקים בלשון הפסוק.

ראשית, תמוה מדוע חילקה התורה את הפסוק לשתי לשונות שונים: 'תִּלְכוּ' ו'תִּשְׁמְרוּ', הלא לכאורה לשתי הלשונות משמעות זהה. זאת ועוד, הפסוק מסיים בלשון: 'וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם', לכאורה זהו היינו הך - הלא זה עתה נאמר כי יש ללכת בחוקות השי"ת ולשמור מצוותיו, אם כן מה עוד נדרש להוסיף בתיבות 'וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם'?

אלא, מקדים האביר יעקב ומביא את דברי הזהר הקדוש (ח"ק, ב) אודות עבודת התפילה, כי יש לה להיעשות באופן של 'עוֹבְדָא וּמְלֻלָא', היינו - מעשים ודיבורים. בחלק המעשים ניתן למנות את עטיפת הציצית, הנחת התפילין וכיוצא בזה, ואילו הדיבור מורה על הגיית מילות התפילה.

רבנו האריז"ל הוסיף על כך ולימדנו (שער הכוונות דרוש תפילת השחר דרוש ב) כי בכח המעשה לתקן את חיצוניות העולמות שבבריאה, ואילו הדיבור נועד כדי לתקן את פנימיות העולמות. רק שניהם יחד מביאים את עבודת התפילה לידי שלימות, ואינם שייכים כלל זה בלא זה.

וזאת מלמדת אותנו התורה הקדושה כאן: 'אִם בְּחֻקֵּי תִלְכוּ' היינו פעולה מעשית וגשמית של ההליכה לבית הכנסת, 'וְאֵת מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ' בקיום המצוות המעשיות כמו הנחת תפילין ועיסוף הטלית.

ובל יאמר אדם כי די לו בכוונת הלב, לכן מבהירה התורה היטב: 'וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם' - על מנת לתקן את העולמות כולם, הן הפנימיים והן החיצוניים, חובה על האדם לקיים את שני החלקים גם יחד, גם את המצוות המעשיות וגם את החלק הנוגע לעבודת הלב.

אך כיצד ישים זאת האדם לנגד עיניו תמיד, על מנת שלא יישכח ממנו יסוד חשוב זה?

לכך מרומז בסוף הפסוק: 'וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם' בכתוב חסר, משל נאמר 'אֲתָם'. כלומר, הביטו בעצמכם והתבוננו בגוף והנשמה המרכיבים את הבריאה האלוהית הנקראת 'אדם', ובכך תיווכחו לדעת כי אין תוקף לגוף ללא נשמה ואין כל משמעות לנשמה ללא הגוף.

כן הדבר אף בעבודת התפילה - מעשה התפילה הרי הוא כגוף, וכוונת התפילה היא כנשמה, ואי אפשר שיתקיים זה בלא זה!

מאוצרותיו ושיחותיו של הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

פנינה לשבת

מבית מדרשם של רבותינו

להבין את דברי התורה הקדושה. שהרי הקיש הנביא את הדברים זה לזה: "וְתִהְיֶה יְרֵאָתְךָ אֹתִי מִצְוֹת אֲנָשִׁים מְלַמֶּדָה... וְאֶבְרָה חֻקֵּי חֻקֵּי".

על פי זה מבאר החיד"א באופן נפלא את לשון הפסוק (כו, ג): "אִם בְּחֻקֵּי תִלְכוּ וְאֵת מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם", ובפרט על פי פירוש רש"י: "אִם בְּחֻקֵּי תִלְכוּ - שתהיו עמלים בתורה".

לשם קיום חלק עמל התורה: 'אם בְּחֻקֵּי תִלְכוּ', והבנת התורה כדבעי, נדרש לקיים את מצוות השי"ת דווקא באופן של 'וְאֵת מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ', שיתייחס אליהם האדם כאל מצוות הבורא יתברך אשר הן נשגבות ונעלות גבוה מעל גבוה, שיבין כי בכך הוא מקיים את רצון קונו, ולא יקיים אותן חלילה רק מן השפה ולחוץ ובבחינת 'מִצְוֹת אֲנָשִׁים מְלַמֶּדָה'.

לא זו בלבד, מחדש החיד"א (חומת אנך), אלא שהמתפלל ללא כוונה - אין תורתו עולה בידו ולא יתכן שיצליח

קרבת אלוהים

לאדם של גדולי הדורות

הנחרצת. 'הגוי הלא אינו מתפלל' הסביר הרבי בשנינו, 'ומתי אפוא ייצא לו לערוך את חשבונותיו ולעלות על הטעות שחלה באחד מהם?...' ◆◆◆

מאידך, המעשה הבא מספר את הסיפור הנגדי, מייצג את עולמם של בני העלייה ושרפי מעלה אשר לעידם - זמן עבודה שבלב זו תפילה הינו גבוה מעל גבוה ומה להם לעיסוקים שפלים והוויות העולם הזה בשעה של קורת רוח זו.

היה זה באחד הימים, בעיירה מוש שבבלרוס. מביתו של רב העיר הגד"ק ר' יחיאל ממוש נפוצה הוראה חריגה ובלתי שגרתית - לפיה יש להוציא מן הבתים את מצבורי אבק השריפה - 'פולווער' בשפת היידיש, ולא להותיר בבתיים ממנו כהוא זה.

יהודי העיר, אשר אמונת החכמים היתה מושרשת בליבם וההכרה בקדושתו הנוראה של רבם הגדול נטועה היתה בליבם זה מכבר, פעלו תיכף ומיד כמתבקש וערכו מעין 'ביעור חמץ' יסודי על כלל מצבורי אבק השריפה.

לא חלף כי אם זמן מועט, ואת העיירה שטף גודר חמוש, בולשת חמורת סבר אשר סובבה מבית לבית למסחר על פי חוק. הלשנה מכוערת או מקור מודיעיני אחר הביאו לסדרת חיפושים נרחבים אחר החומר האסור, אך לשווא. בתי בני העיירה התבררו כנקיים מכל שריד לאבק השריפה, והחייילים המאוכזבים יחד עם מפקדיהם שבו כלעומת שבאו.

'לא רוח הקודש התגלתה בבית מדרשי' הבהיר ר' יחיאל נחרצות אל מול חרושת השמועות שפשטה בעיירה, 'לא מיניה ולא מקצתיה. רק מה, בתפילתי עלתה שוב ושוב המילה 'פולווער' במוחי, ומה לה למילה זו בפרט ולמושגים מעולם המעשה בכלל בתפילתי. הדבר המתמה אותי, ולאחר דין ודברים עם עצמי הגעתי למסקנה כי מן השמים מרמוזים לי משהו, מה שהתברר כנכון.

ספרי החסידות והמסור מבית מדרשם של רבותינו הראשונים והאחרונים, ועוד קודם לכן דברי חכמינו זכרונם לברכה, גדושים ומלאים תוכחת מוסר על אותם הנוהגים להתפלל בפיהם ובלשונם, כשבד בבד עסוק מוחם בדברי הווי ובטרדות העולם הזה.

עד כדי כך היה הדבר חמור בעיני חז"ל, שאף לנוכח ההנחה - בתור 'הוא אמינא' - כי אדם שב ואמר פסוק בקריאת שמע בשל היעדר כוונה בפעם הראשונה, התבטאו בחריפות (ברכות לז, א): "חברותא כלפי שמיא מי איכא? אי לא כוון דעתיה מעיקרא - מחינן ליה במרדפתא דנפחא עד דמכוין דעתיה [וכי ינהג אדם מנהג חבירות כלפי בוראו? הלא אם לא כיוון מלכתחילה יש להכות אותו בקורנס-נפחים כדי שיכוון!]"

אולם למגינת לב ענין זה הוא מהדברים הצריכים חיזוק תמיד, עד כדי כך שהוא הוליד את המעשה הבא, המעלה חיזוק ומבוכה גם יחד.

◆◆◆

הופיע יהודי לפני הרה"ק ר' דוד מטאלנא והציג לפניו את חששו. לאחרונה בא בענייני מסחר עם פריץ פלוני, ולשם כך ערכו יחד את חשבון העסקה ותשלומיה. לרוע מזלו של הפריץ, אחז הוא בעת החשבון לאחר כוסית משקה גדושה ושמא יותר מכך, צלילותו לא היתה שלימה ורחוק מכך, ובחשבון חלה טעות לטובת היהודי. היהודי שתק, ניצל את ההזדמנות ושש במציאה הכשרה שהזדמנה לו, שהרי 'טעות הגוי מותרת' (ראה ב"ק ק"ג, ב). אולם עה לבו נוקפו, והוא חזשש עד מאד שמא יתפסק הפריץ ביום מן הימים ויעלה על טעותו. וטעות כזו, ידע היהודי היטב, יכולה לעלות לו בחיי.

'אין לך מה לדאוג' פטר אותו הרה"ק מטאלנא בהיגיון יד, 'הפריץ לא ישים לב לכך'.

'ומנין לרבי הביטחון בכך?' הלה ככל הנראה לא חונן במידה מרובה של תבונה, והעז לתהות על התשובה

מילתא חדת"א

פניני תפילה מלוקט מדברות קדשו ותורתו של
האדמו"ר רבי דוד חי אביחצירא שליט"א

הצדיק מביא שפע לעולם

בעת הגלות הקדוש ברוך הוא בבחינת 'מציץ מן ההר' (ש"ה ב ט) ומשפך אינו נראה, ועל ידי הצדיקים יש בכח כל יהודי לראות התגלות השגחה ה' בבריאה. וזאת כי הצדיק נקרא 'חלוץ' כמו שכתוב בירמיה (ט ט) 'כי עלה מות בחלוניו בא בארמנותינו', ודרש החתם סופר (דרשות דרוש הספד שובביים תקנ"ד) כי הצדיק נקרא 'חלוץ' רקיע, שעל ידו יורדים השפעת וההשגחה כמו שיוצא לאמות העולם על ידי כוכביהם מחלוניו רקיע, ועל פי זה אומר החתם סופר, גם הכתוב 'משגיח מן החלונות' רמז להשגחה ה' שעל ידי הצדיקים שהם הנקראים חלונות, ועל ידם משגיח הקדוש ברוך הוא עלינו ומשפיע לנו שפע חסדים ורחמים, עד כאן דברי החתם סופר.

הצדיק הוא האשנב הפתח והחלוץ שדרכו עוזרים התפלות של עם ישראל ודרכו באים כל השפעות טובות לישראל בגשמיות וברוחניות, כי הצדיק מחבר ומקשר כמו שאמר משה רבנו ע"ה (דברים ה ה) 'אנכי עמד בין ה' וביניכם' שהוא המחבר בין ישראל לאביהם שבשמים. וכך אמר יתרו למשה רבנו ע"ה (שמות יח ט) 'היה אתה לעם מול האלקים והבאת אתה את הדברים אל האלקים', ופרש רש"י, שליח ומליץ בינו לאלהים. ומבאר בתפארת שלמה (פר' יתרו ד"ה ויגד) שהצדיק ימליץ כל טוב על ישראל בכל עניניו בקשתי.

ועוד כתב בספרו הקדוש (מסות ד"ה ויקרבו): כל תפלה וכל תחנה וכל מצוה אשר יעשה האדם בעולם הזה אין לו מבוא לעלות בית ה' וזולת על ידי הצדיק יסוד עולם, אשר אף הוא המוליד והמביא לרצון לפני ה' כל המצוות ומעשים טובים של בני ישראל, כי הוא המיוחד ומקשר כל עולמות עם כל התפלות הנלוים אליו לטובה. וכתב בלקוטי מוהר"ן (תורה ט): וצריך כל אדם לקשר את תפלתו לצדיק הדור, והצדיק יודע לכוון השפעתו ולהעלות כל תפלה ותפלה לשער השפעה, כי כל צדיק וצדיק הוא בחינת 'משה' 'משיח' וכו'.

ומשה רבנו ע"ה הוא המוכן לכל לחבר עליונים ותחתונים שהיה חציו איש וחציו אלקים כמו שלמדנו (דבר"י יא ד) מהנאמר בו (דברים לג א) 'איש האלקים', מחציו ולמטה 'איש', מחציו ולמעלה 'האלקים'. ולפיכך מצינו שאמר 'האזינו השמים וגו' ותשמע הארץ' ודרשו בספרי (האזינו טו) לפי שהיה משה קרוב לשמים לפיכך אמר (דברים לב א) 'האזינו השמים', ולפי שהיה רחוק מן הארץ אמר 'ותשמע הארץ' אמרי פה. כלומר, האזנה היא לעומד מקרוב, ושמיעה היא לעומד מרחוק, כי אכן משה רבנו היה הממצע בין ישראל לאביהם שבשמים והיה קרוב יותר לשמים ובכחו העלה את בני ישראל ותפלותיהם לרצון לפני אדון כל.

אמר דוד המלך עליו השלום בזמירותיו (תהלים פז ב): "אֱהָב ה' שְׁעָרֵי צִיּוֹן מִכָּל מִשְׁקָנֹת יַעֲקֹב". מכאן דרשו חז"ל (ברכות ה, א): "אוהב ה' שערים המצוינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות. והיינו דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא, מיום שחרב בית המקדש אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד".

מאמר זה, אם כי על פניו הוא נראה כמאמר אגדה שיש בו פן של מוסר בעיקר, לאמיתו של דבר נושא בחובו השלכה הלכתית של ממש וכפי שיבאר בהרחבה בשורות הבאות.

קביעת מקום התפילה

בהמשך הגמרא מובא כיצד נהגו האמוראים הקדושים לנוכח מאמר זה: "אמר אביי, מריש הוה גריסנא בגו ביתא ומצלינא בבי כנישתא [מלכתחילה הייתי נוהג להגות בתורה בביתי, ולהתפלל בבית הכנסת]", אך כיון ששמע אביי את המאמר הנ"ל אודות מעלת מקום הלימוד, הוא מסיים ואומר: "לא הוה מצלינא אלא היכא דגריסנא [התחלתי להתפלל אך ורק במקום בו הנני לומד]".

כך גם האמוראים רבי אמי ורבי אסי, "אף על גב דהוה להו תליסר בי כנישתא בטבריא לא מצלו אלא ביני עמודי, היכא דהוה גרסי [אם כי עמדו לרשותם שלש עשרה בתי כנסת בטבריה, הקפידו הם שלא להתפלל כי אם היכן שהיו עוסקים בתורה]".

להלכה נפסק כן בשלחן ערוך (או"ח צ, יח): בית המדרש קבוע קדוש יותר מבית הכנסת, ומצוה להתפלל בו יותר מבית הכנסת, אולם מדגיש המחבר: "והוא שיתפלל בעשרה".

בתי דברים אמורים

מאמר חז"ל שהובא זה עתה עומד לכאורה בסתירה מובהקת לדברי חז"ל (ברכות ו, א): "אין תפלה של אדם שמעמט אלא בבית הכנסת", וכבר נדרשו רבותינו הראשונים ליישב את הסתירה ולבאר במה ובמי דברים אמורים.

יש מהראשונים שהבחינו (רבנו יונה ברכות ה, א) בין אדם מהמון העם, אשר לו ראוי ואף חובה להתפלל דווקא בבית הכנסת, לבין אחד שתורתו ואומנותו אשר לידו העדיפות העליונה היא להתפלל דווקא במקום בו הוא עוסק בתורה, שגדולה מעלת מקום זה על פני מעלת בית הכנסת.

מעלתה על פני תפילה בצבור

כאמור, המחבר פוסק כי ההוראה להתפלל בבית המדרש ולא בבית הכנסת תקפה אך ורק במידה ומתפלל במנין עשרה. אולם הרמ"א (בשם הראשונים, עיי' טור שם) חולק, ותוך הסתייגות משמעותית הוא מביא דעה שונה: "ויש אמורים דאפי' בלא עשרה עדיף להתפלל בבית המדרש הקבוע לו. ודווקא מי שתורתו ואומנתו אינו מתבטל בלאו הכי. ואפילו הכי לא ירגיל עצמו לעשות כן, שלא ילמדו עמי הארץ ממנו ויתבטלו מבית הכנסת".

גידון זה נתון למעשה במחלוקת ראשונים.

יש הסבורים (תור"י ברכות שם בשם רבני צרפת) כי אכן יש לכוון תפילה במקום בו לומד, ואף על פני תפילה במנין. אולם אחרים סבורים (שם בשם רבנו משה, וכן ברמב"ם הלכות תפילה ח, ג) כי עדיפות תפילה בבית מדרש היא אך ורק לעומת בית כנסת, אולם מעלת תפילה במנין עולה על שניהם ויש להתפלל במנין בכל מצב.

חלק מהראשונים (רבנו יונה שם ועוד) מבדילים בין אדם הלומד בבית מדרש, לבין אחד הלומד בביתו או שייחד לעצמו בית מדרש בביתו.

לדעה זו, אף המחמירים וסבורים כי יש להעדיף תפילה במנין - הדבר נכון כל עוד הוא ממילא הולך לבית המדרש וזמן ההליכה על כל פנים מתבזבז, אי לכך עדיף שילך לבית הכנסת בו מתפללים במנין. אולם אם לומד בביתו או בבית מדרש שייחד לעצמו בבית, כך שאין זמן המתכלה ממילא לשווא, במקרה כזה יודו אף המחמירים כי יש להעדיף תפילה בביתו - במקום בו לומד.

תורתו איננה

תנאי נוסף אותו מציב הרמ"א הוא: "ודווקא מי שתורתו ואומנתו אינו מתבטל בלאו הכי". רק אדם כזה, מבהיר הרמ"א - הוא שמותר לו להתפלל בבית המדרש אף שלא במנין.

דבריו מבוססים על דברי הטור (בשם אביו הרא"ש, הובא בתשובותיו כלל ד ס"י יא), לפיהם בימינו אין דין זה שייך כלל, שהרי הדברים אמורים בדורות קודמים שהיתה תורתם ואומנותם ולא היו מבטלים כהוא זה מלימודם, ולשם כך הותר להם לבטל תפילה במנין כדי שלא להפריע לעצמם בתורתם. אולם בימינו, שבין כך אנו מכילים לשווא שעות רבות על דברי הווי, אין כל היתר להימנע מתפילה במנין בתואנה זו.

זאת ועוד, כתבו הראשונים (שם ועוד, הובא ברמ"א לעיל) כי במידה ולא יתפללו תלמידי חכמים עם הציבור, עלולים המון העם שלא לדנום לכף זכות, אלא אדרבה ילמדו ממעשיהם ויבואו לזלזל בתפילה במנין.

פרשה ופשרה

נידון בפרשה בעניני תפילה

נפילת אפיים על הקרקע

"ואכן משפית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה כי אני ה' אלקיכם" מצווה אותנו התורה הקדושה בפרשתנו (כו, א). איסור זה כולל השתחוות על רצפת אבנים בכל מקום מלבד בית המקדש, ואף בבית הכנסת כשברור שכוונת המשתחוה היא להשתחוות לקב"ה.

וכך נפסק ברמב"ם (הלכות עבודה זרה ו, ו): "אבן משכית האמורה בתורה, אף על פי שהוא משתחוה עליה לשם, לוקה... מפני שהיה דרך עובדי כוכבים להניח אבן לפניו להשתחוות עליה, לפיכך אין עושין כן לה". לצד זאת תוחם הרמב"ם ומסייג את האיסור: "ואינו לוקה עד שיפשוט ידיו ורגליו על האבן, ונמצא כולו מוטל עליה, שזו היא השתחויה האמורה בתורה".

אודות האמורה הקדושה רב מסופר בגמרא (מגילה כב, ב) כי נקלע עיר בבל [עיר בשם זה - בתוך ארץ בבל] והשתתף בתפילת הציבור. אולם בעוד הציבור כולו נופל על פניו, וכמקובל באותן דורות נפלו כולם על פניהם ממש, רב נמנע מכך.

הגמרא תולה את הנהגת רב בהסברים שונים, ואחד מהם משלב את האיסור המדובר. לפי זה, קרקע בית המדרש היתה מחופה אבנים אך ורק באזור מקום מושבו של רב, סביר להניח שמשום כבוד המתפללים בקדמת בית הכנסת, ולפיכך רק ממנו נבצר ליפול על פניו משום איסור זה, שלא היה שייך אצל שאר המתפללים ששהו בחלקו האחר של בית הכנסת שלא היה מרוצף.

על השאלה הפשוטה מדוע לא פסע רב לאחריו והשתתף עם הציבור בנפילת אפיים - באזור הלא-מרוצף בו הבעיה ההלכתית אינה שייכת, משיבה הגמרא כי לא חפץ רב להטריח את הציבור לקום לפניו בעוברו ממקומו.

האחרונים עמדו על תמיהה מסוימת ביישוב זה של הגמרא, שכן אף בשחרור העבד עובד במצות עשה, ומדוע ראו להעדיף את שחרורו כדי לא לבטל מצות עשה אחרת של תפילה?

על כך מצאנו תירוץ מתוך מדבש בספר 'קהלת משה', על פי היסוד המובא בספרי הראשונים - כי במידה ולפני האדם ניצבות שתי מצוות עשה הסותרות זו את זו, עליו להעדיף את קיומה של זו שהעונש עליה יבוא מוקדם יותר.

והנה אמרו חז"ל (ברכות ו, ב): "בשעה שהקדוש ברוך הוא בא בבית הכנסת ולא מצא בה עשרה - מיד הוא כועס", אם כן יש להעדיף לקיים מצוה זו של תפילה בעשרה, שכן העונש עליה יבוא מיד.

פרשת בהר עוסקת, בין השאר, בענין עבד כנעני והדגים השייכים בו. בין המצוות השייכות אליו נאמר (כה, מו): "לְעֹלָם בָּהֶם תַּעֲבֹדוּ", מה שפירושו חז"ל כמצות עשה של ממש - להחזיק בעבד הכנעני ושלא לשחרר אותו.

יחד עם זאת, מצאנו בגמרא את תיאור המקרה הבא (גיטין לח, ב): "מעשה ברבי אליעזר שנכנס בבית הכנסת ולא מצא עשרה, ושחרר עבדו והשלימו לעשרה". הגמרא רואה בכך סתירה, לכאורה, לדין האמור, ועל כך היא משיבה כי אכן האיסור בתוקפו, אך הוא נדחה מפני דבר מצוה.

כך אכן נפסק להלכה (שו"ע י"ד, רסו, עט): "המשחרר את עבדו עובר בעשה... ומותר לשחררו לדבר מצוה, אפילו היא מדבריהם, כגון שלא היו בבית הכנסת עשרה, הרי זה משחרר עבדו ומשלים בו מנין עשרה".

אודות עבודת הכהן הגדול ביום הכיפורים נאמר במשנה (יומא ה, א) כי היה מתפלל תפילה קצרה על ישראל. תוכן התפילה המדוברת מובא בגמרא (יומא ג, ב), ואחד הקטעים בה עוסק בבקשה הבאה: "ולא תכנס לפניך תפלת עוברי דרכים".

תפילת עוברי הדרכים, הפגיעים תחת מטר השמים ונושאים עיניהם למרום בתחינה נרגשת כי ייפסק המטר, יש בה כח עצום. עד כדי כך, שהכהן הגדול נדרש ביום המקודש בשנה ובמקום המקודש מכל להתפלל לכל ייכנסו תפילות אלו לפני הקב"ה.

עם זאת, ציינו חז"ל (תענית כד, ב) עובדה מבהילה אודות התנא רבי חנינא בן דוסא אשר הלך בדרך והנה החל לרדת גשם. נשא רבי חנינא תפילה: "רבונו של עולם, כל העולם כולו בנחת וחנינא בצער", ונענתה תפילתו. הגשם פסק, והוא יכול היה להמשיך בדרכו בבטחה.

הגיע רבי חנינא לביתו, ונשא תפילה בשנית: "רבונו של עולם, כל העולם כולו בצער, וחנינא בנחת", ואף תפילתו זו נענתה. תיכף ומיד והגשם התחדש וירד כמקדם.

לנוכח מעשה זה התבטא האמורא רב יוסף, כי אין כל תועלת בתפילתו של הכהן הגדול - למוול תפילתו של רבי חנינא שגברה על כך.

לצד מעשה זה, ממנו עולה לכאורה מסקנה שגויה כי חז"ל הקדים רבי חנינא את טובתו לטובת שאר העולם, חשוב להדגיש את שמביאה הגמרא בהמשך: "בכל יום ויום בת קול יוצאת ואומרת, כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני דיו בקב חרובים מערב שבת לערב שבת". הוי אומר - טובתו של רבי חנינא הינה טובתו של עולם, ולהיפך - צערו של רבי חנינא יש בו כדי להשפיע על העולם כולו!

יד ושם

פסקי שמות והטמון בהם

ישעיהו

"יְהִי כְבוֹד ה' לְעוֹלָם יִשְׁמַח ה' בְּמַעֲשָׂיו" (תהלים קד, לא).

לפסוק זה קודם תיאור אודות גוויעת האדם והסתלקותו מן העולם: "תִּסְפָּה רוּחָם יִגְעֻנוּ וְאֵל עֶפְרָם יִשׁוּבוּ", ומבאר המלבי"ם כי זהו שבחו הגדול של הבורא יתברך ובכך ניכרת גדולתו הנוראה.

עצם העובדה שדור הולך ודור בא, ואין הבריות נותרות בעולם לנצח אלא אך ורק הבורא יתברך הוא שמחדש בטובו דור אחר דור, בכך ניכר כבודו, ועל כך נאמר: "יְהִי כְבוֹד ה' לְעוֹלָם, וּמִמִּילָא יִשְׁמַח ה' בְּמַעֲשָׂיו".

ביאו לפניו - בדיעה

הכרת קטעי התפילה - מתוך סידור עוז והדר

בסוף אמירת פרשת 'פיטום הקטורת', אשר סגולותיה ומעלותיה הנשגבות הובאו כבר בדברי חז"ל ובקדמונים, נהוג לומר סדר פסוקים שוני כדלהלן.

פותחים בכמה פסוקים מתוך ספר תהלים: "ה' צָבָה אוֹת עֲמָנוּ מִשָּׁבַב לִנּוּ אֱלֹקֵי יַעֲקֹב סֵלָה" (מו, ח); "ה' צָבָה אוֹת אֲשֶׁרֵי אֲדָם בְּטַח בָּךְ" (פד, יג); "ה' הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קְרָאֵנוּ" (כ, י). פסוקים אלו נאמרים במרבית הנוסחים תוך שחוזרים עליהם ג' פעמים.

אודות שני הפסוקים הראשונים הובא בתלמוד ירושלמי (ברכות פ"ה ה"א) אזהרה לכל יהיו זרים פסוקים אלה מפנינו, ובספרי המקובלים (פע"ח שער עולם העשייה סוף"ד ועוד) הובא לומר כל שלושת פסוקים אלה בכל פעם שאומרים פרשת פיטום הקטורת.

לאחר אמירת פסוקים אלו הובא ברוב הסידורים לומר (תהלים לב, ז): "אֲתָה סֵתַר לִי מִצָּר תַּצְרִינִי רִנִּי פֶלֶט תְּסוּבְּנִי סֵלָה", ובנוסף פסוק מתוך נבואת מלאכי (ג, ד): "וְעֲרַכְהָ לָהּ מִנְחַת יְהוָה וִירוּשָׁלַם יִימֵי עוֹלָם וְכִשְׁנֵים קָדְמוֹנֵיהָ" - הנועדה כדי לעורר רחמים לפניו יתברך שיחזיר לנו במהרה את עבודת המקדש כקדם.

במקור נאמר פסוק זה האחרון לאחר אמירת פרשת התמיד (ראה טור או"ח מח), אולם מקדימים לאמירתה אף את אמירת פרשת פיטום הקטורת - כדי שתחול הבקשה על שני העניינים יחד.

הפלא ופלא

שאלות וחיידות מבני התפילה

לפתרון החידות יש לעיין בהרחבה בסידור המבואר ובמדוריו מבית מתיבתא.

תשובות מגילון קודם פר' אמור:

1. תשובה ג' שתי התשובות נכונות.
2. תשובה א' בכל יום מודים לשמו יתברך בברכות המתאימות לאותו יום, בחול ובשבת.
3. תשובה ב' הקב"ה חזק אף יותר מן המלאכים, שהרי הרג את שר מצרים, המלאך שלהם.

בסדר פיעום הקטורת נאמר: "אלו היה נותן בו קורטוב של דבש". מה מבין השיעורים הבאים נכון בנוגע למידת 'קורטוב'?

- (א) קורטוב הינו מידה מדויקת המהווה חלק יחסי של אחד משישים וארבע בלוג.
(ב) קורטוב אינו מידה מוגדרת, אלא משמעות - כמות מועטת ולא משמעותית.
(ג) קורטוב אינו נמדד במדויק, אלא הכוונה לכמות הנכנסת בין האצבע והאגודל.

בברכת 'מעין שבע' שבתפילת ליל שבת אנו אומרים: "לפנינו נעבד ביראה ופחד". מהו ההבדל בין יראה לפחד?

- (א) 'יראה' היינו יראת חטא, ואילו 'פחד' הוא יראת העונש.
(ב) 'יראה' היינו יראת הרוממות, ואילו 'פחד' הוא יראת חטא.
(ג) 'יראה' היינו יראת העונש, ואילו 'פחד' הוא יראת הרוממות.

שם הזוכה בגיליון פר' ויקהל: ה' רייזר, בית שמש

פתרונות יש לשלוח עד יום רביעי הקרוב לכתובת מייל: m028039999@gmail.com או בפקס 02-5385689 או ב'נדרים פלוס' - באר ישראל

- על מנת להשתתף בהגרלה: 1. יש לציין כתובת מדויקת וטלפון. 2. לציין בראש הדף עבור חידון 'מקושרים'. 3. בני חו"ל מתבקשים לכתוב כתובת (אדרעס) בארץ ישראל למקרה של זכייה, שישלח לשם.

בין שולחי התשובות תערך הגרלה על סידור מתיבתא (או על ספר אחר הקיים במלאי כפי שיקול המערכת).

